

DE LAAT-ROMEINSE STADSMUUR VAN TONGEREN

In 1964 had de oprichting van het Rijkstechnisch Instituut aanleiding gegeven tot een uitgebreide noodopgraving in de noordelijke sector van de Romeinse stad. Het resultaat was toen geweest de ontdekking van een indrukwekkend tempelcomplex, opgericht op een uitgestrekt terras. Toen onlangs het plan voor de uitbreiding van de school werd opgevat, bleek een bijkomend onderzoek gewenst, te meer daar de geplande werken zouden plaats grijpen in de zone waar de vroeg-Romeinse stadsmuur door de latere wordt vervoegd. Begin juli 1976 werden twee sleuven getrokken op het tracé van deze tweede omwalling; de eerste gaf slechts het spoor van een totaal uitgebroken muur; de tweede sleuf echter leverde een reeks interessante gegevens op zowel voor wat betreft de bouwtechniek van de muur, als de stratigrafie van het terrein en de topografie van deze perifere sector van het antieke Atuatuca Tungrorum.

In verband met dit laatste punt kon worden vastgesteld dat de straten — de kiezels — van de antieke stad hier tot tegen de omwalling reiken en, alhier althans, geen weg de omheining volgt. Tevens werd opgemerkt dat men bij de aanleg van de laat-Romeinse muur geen genoegen nam met eenvoudig aan te leunen tegen de vroegere omheining doch dat deze laatste werd aangepast : inderdaad werden nieuwe torens er overheen geplaatst (fig. 26) ten einde het bestaande aantal op te drijven en in overeenstemming te brengen met de andere gedeelten van de laat-Romeinse stadsmuur; bij deze laatste waren de torens immers gemiddeld 25-30 m van mekaar verwijderd.

De stratigrafie van het terrein blijkt duidelijk uit het profiel van sleuf 2 (fig. 27). Alle perioden van het Romeinse Tongeren zijn erin af te lezen : op de oorspronkelijke humuslaag (fig. 27, 8) werden scherven ingezameld uit het begin van onze tijdrekening, o.m. italo-gallische terra sigillata waaronder een tasje type Haltern 8, met centrale bodemstempel MENA/AVILI (Oxé-Comfort, 292; mededeling M. Vanderhoeven). In de loop van de Iste eeuw werd het terrein opgehoogd met een 40 à 62 cm dikke grijsbruine zandlaag (fig. 27, 10), deels als nivelleringslaag voor de bekiezelde straat fig. 27, 12 te verklaren. Op dezelfde hoogte tekent zich een duidelijke brandlaag af, met houtskool en verbrande huttenleem (fig. 27, 6); gelijkaardige brandlaag werd herhaalde malen elders in de stad aangetroffen en wordt gewoonlijk geïnterpreteerd als voorkomend van vernielingen als gevolg van de Batavenopstand van 69 n. Chr. De « kiesel », en meteen ook het stratennet waartoe hij behoort zou dus kort vóór die opstand zijn aangelegd. De ophoging van het terrein die na deze catastrofe plaats greep (fig. 27, 5), kan met de aanleg van de stadsmuur

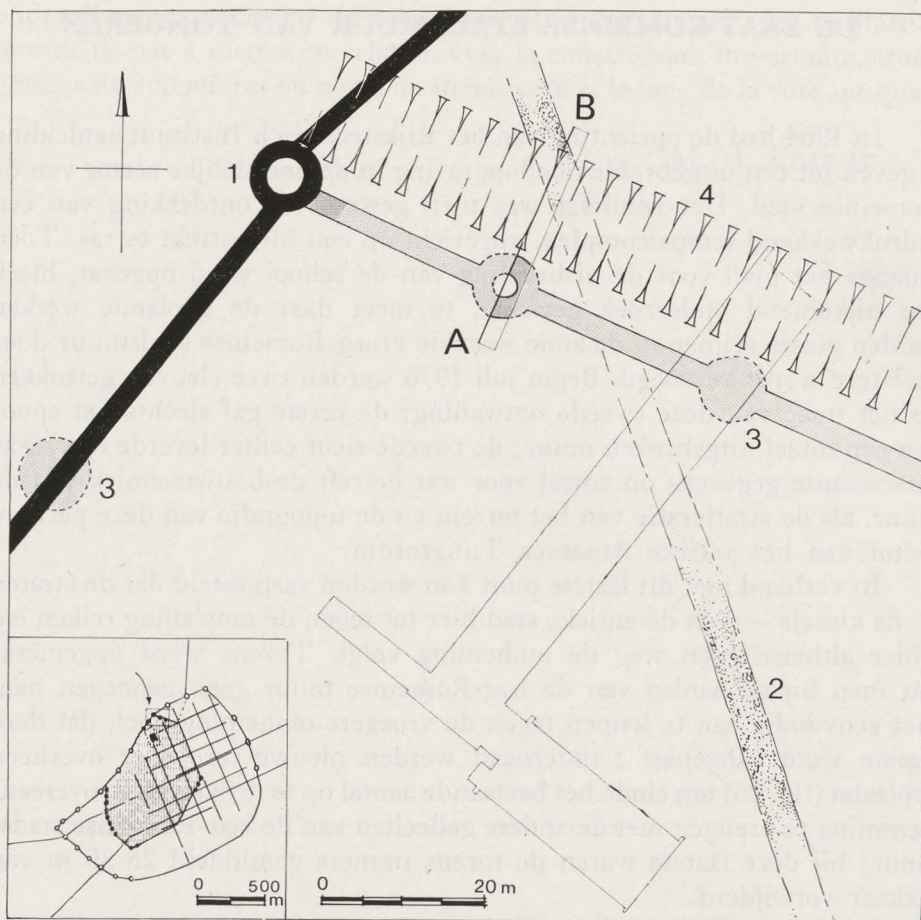

Fig. 26. — Opgravingsplan met sleuf 2 en profiel A-B. 1 : oudere stadsmuur met toren; 2 : kiezel; 3 : laat-Romeinse muur en torens; 4 : laat-Romeinse gracht.

en van het nabijgelegen tempel terras in verband worden gebracht. In de erboven liggende laag, fig. 27, 1 met brandafval, steenslag en mortel is denkelijk de weerslag te zien van de invallen van de IIIe eeuw.

Al deze lagen werden gesneden bij de aanleg van de laat-Romeinse stadsmuur en gracht; uit het profiel blijkt dat vooraf het terrein geëffend werd bij middel van een dunne kleilaag (fig. 27, 2); hierop werd het tracé van muur en torens afgebakend; de ronding van deze laatste werd uitgezet vanuit een in het centrum geplaatste baken; het spoor van dit laatste was in het profiel nog juist merkbaar (fig. 27, in 2). De aldus bekomen diameter van de toren bedraagt ca. 8,50 m. Evenwijdig met de muur werd een gracht uitgegraven; deze was dus wel aanwezig, in tegenstelling met

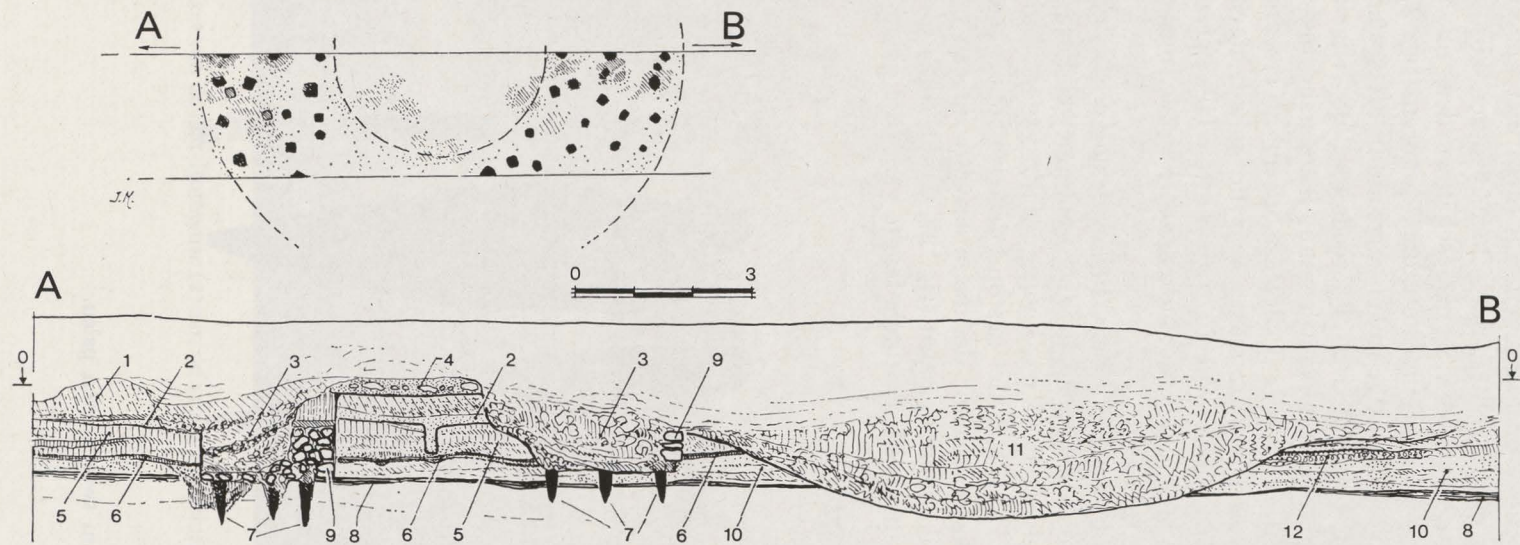

Fig. 27. — Sleuf 1976/2. Boven : schikking van de houten palen onder de toren. Onder : profiel A-B doorheen toren (3) en gracht (11).

sommige vroeger geopperde meningen. Zij biedt niet het profiel van de typische Romeinse spitsgrachten doch haar wanden zijn sterker afgeschuind; haar breedte kan op 9,50 m geschat worden, terwijl de bodem op ongeveer 2,15 m onder het niveau binnen de toren (fig. 27, 4) gelegen is. Van deze bijna volledig uitgebroken stadsmuur bleef slechts een drie meter lang fragment bewaard (fig. 29), reeds in 1968 vrijgelegd (*Archeol.* 1968, p. 86). De breedte onderaan de muur in opstand bedraagt 3,11 m. De fundering, die 21 cm breder is, bestaat uit een 50 cm dikke opeenstapeling van laagsgewijs geschikte stenen in zand gebed, afgedekt met vier 20/35 cm dikke lagen metselwerk in roze mortel. Het parement van het schuinoplopend verstek langs de buitenkant van de muur bestaat uit regelmatig gekapte tufsteen.

De opgraving leverde eveneens belangwekkende bijzonderheden in verband met de bouwtechniek van de toren, hoewel deze volledig uitgebroken was behalve een 45 cm hoog gedeelte van de buitenwand van de fundering (fig. 27, 9); ook hier bestond deze laatste uit een losse opeenstapeling van onbekapte stenen; de massa omvatte op een hoogte van ca. 30 cm, een reeks eikenhouten palen (fig. 27, 7) die soms tot 75 cm in de vaste grond waren ingeheid; de totale lengte van deze palen kan aldus op

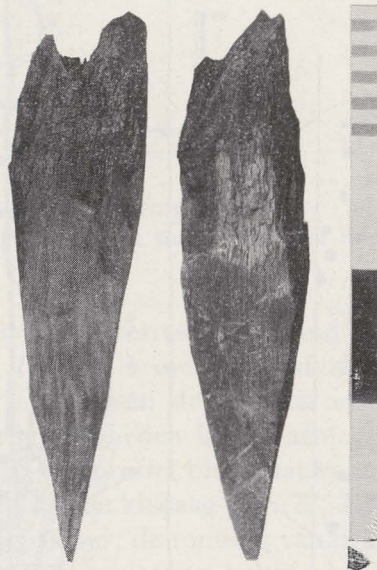

Fig. 28. — Resten van twee houten palen.

Fig. 29. — Aanzet van de laat-Romeinse (2) aan de vroeg-Romeinse stadsmuur (1) (1968).

één meter worden geschat. Deze palen vormen geen dicht raster : hun onderlinge afstand schommelt tussen 20 en 50 cm (fig. 27); hun afmetingen gaan van 9×9 , 9×10 tot 9×12 cm; ze zijn zeer regelmatig gehouden en onderaan mooi aangepunt; de lengte van de punt bedraagt 20/23 cm (fig. 28). Sommige palen waren deels ingegraven en vervolgens in de vochtige zandlagen ingeheid. De geringe afmetingen en de onderlinge afstand van de palen bewijzen dat ze niet bedoeld waren als steunvlak voor het muurwerk (cfr. de oudere stadsmuur van Tongeren in de « Motten ») doch dat zij veeleer dienden als verankering van de muur in de niet zo vochtige maar wel onvaste zandige ondergrond; gelijkaardige bouwtechniek werd o.m. aangetroffen te Liberchies, Aardenburg, Asperden en Keulen.

Benevens een interessante technische bijzonderheid leverde deze kleine noodopgraving nog enkele andere belangwekkende inlichtingen dank zij een palynologische analyse van de oudste humuslaag en de ontleding van een paal uit de laat-Romeinse muur met het oog op een C 14-datering. Het resultaat van deze laatste analyse is des te meer belangrijk daar de archaeologica slechts vage chronologische inlichtingen verstrekten, gaande van de I^e tot de IIIe eeuw; de analyse, uitgevoerd door de heer E. Gilot (U.C.L., Louvain-la-Neuve) gaf als resultaat het cijfer 1700 ± 50 wat, mits de gebruikelijke aanpassing en correctie, als datering betekent 260 ± 50 na Chr.; met de aanleg van de nieuwe stadsmuur schijnt dus reeds tijdens of kort na de invallen een aanvang te zijn gemaakt.

Ten einde zo mogelijk inlichtingen te bekomen betreffende het landschap in de vroegste fase van de stad, werden pollenmonsters genomen uit de onderste humuslaag (afb. 27). De analyse, uitgevoerd in het laboratorium van Prof. W. Mullenders (UCL, Louvain-la-Neuve) biedt ons het beeld van een dichtbebost landschap met berk, els, hazelaar en opvallend veel linde; het ontbreken van cultuurgewassen schijnt erop te wijzen dat in de onmiddellijke omgeving geen bewoning aanwezig was. Misschien mag hieruit worden besloten dat het Romeinse Tongeren door geen inheemse bewoning werd voorafgegaan, een vaststelling die door de archeologie niet wordt tegengesproken.

J. MERTENS